

Utry Attila:

Bertalan Károly: Szívbe zárt üzenet Erdélyből

- recenzió egy népi költőről -

A könyv szerkesztője (*Kurta Mihály* neves múzeumandragógus) megállapítása szerint Bertalan Károly (1914-1972) „a 20. század egyik legtermékenyebb autodidakta népi költője, akinek első önálló kötete 1940-ben Berettyóújfaluban jelent meg¹.”

Első gondolata a recenzensnek: vajon miért kelthette fel az irodalmi muzeológia és a múzeumandragógia figyelmét *Bertalan Károly* élete és munkássága? A felfedezés és tiszteletadás a *Halász-Kurta* család egyik nagy szülöttjének? Esetleg a tudományos érdeklődés fokozása a multikulturális reprezentációk és diskurzusok a népi poéták élete és munkássága iránt? Találgatások, további kérdések helyett próbáljuk meg értékelő bírálatát adni ennek a tipográfiaailag is igen tetszetős könyvnek.

Előrebocsátom, hogy a népköltészetben lehet ismert az alkotó, aki először megfogalmazta a közössége érzéseit, panaszait, örömeit, sőt gyakran eldalolta saját fájdalmait is. Ez az állítás alapvetően nem változtatja meg a népművészet ismert meghatározását: legtöbb mű szerzője ismeretlen, szájhagyomány útján (tesznek hozzá, elvesznek belőle) terjed, az alkotások megelőzik, később megkövetelik az írásbeliséget. Nem változtatja meg, sőt inkább teljessé teszi. A publicitás feltétele, hogy a mű közkinccsé legyen, s ezáltal a közösségi tudat részévé váljon, ahogyan a kollektív tudattalan képei rögzülnek sok ember tudatában. Ilyen hitelesítési folyamat közben terjed egy ismeretlen szerző gondolata, érzései, értékrendje apáról-fiúra, anyáról-leányra. Az írás és mozgás-leírás elterjedésével a népdal, a népköltészet, a népmese és a néptánc is lejegyezhető lett és az autodidakta archaikus művészet, a folklór erőteljesen befolyásolja, feltölti új színekkel, témákkal az autonóm művészeti ágakat. A könyv- és újságnyomtatás elterjedésével, a festészet, a zene, a táncleírás, a film- és színpadi produkciók leg többjében fellelhetők az ősi gyökerek, melyek táplálják, megújítják a modern műalkotásokat is.

A múzeumi irodalomtudomány egzakt módon képes leírni azt a folyamatot, amikor az „ismeretlen szerző” kilép a nyilvánosság elé és azt érezzük egyes művei olvasása közben, hogy mi is pontosan ezt gondoljuk a világról, a hűségéről, a hazáról, stb., de mi nem tudnánk így elmondani, eldalolni, lerajzolni, vagy eltáncolni gondolatainkat, érzéseinket. A népdal nemcsak verses szöveg, hanem van dallama, ritmusa, zenéje is,

¹ Ez a második kötete, de még több ezer verse vár kiadásra.

sőt sok énekhez kapcsolódik népszokás és tánc is. Az ének és a tánc motívumai, témái – a népmesékhez hasonlóan – ősi kultúránk emlékeit őrzik. A népdalok állandó témája a szerelem, az élet és a halál, a munka és – a történelmi viharok hatására – a háború, a katonáskodás. A tematikus csoportosítás műfaji csoportosítást is lehetővé tesz. A magyar népdalok legismertebb műfajcsoportjai a táncdalok, szerelmes dalok, keservesek, búcsúénekek szinte hiánytalanul megtalálhatók a kötetben. *Bertalan Károly* „versrovásai”, meseverse, egyszóval költeményei megfelelnek ezeknek az egzakt tudományos eszközökkel kidolgozott állításoknak. Jó ötletnek tűnik egy viszonylag ismeretlen honfoglalás kori undergrand település – Bihar vármegye, Kisszántó – szülöttjének családi, társadalmi és irodalmi munkásságát ismertté tenni az irodalmi muzeológia és múzeumandragógia vizsgálata, gyakorlata alá vonni. .

Nyolc egymástól jól elkülöníthető, de időnként a témákat újra feldolgozó fejezetben sorakoznak a „*bertaláni-dalok, mesék, siratók*” fentebb említett állandó témái, műfajcsoportjai szerint. A multikulturális helyett inkább bikulturális (magyar-román) gyökerekre utal az első ciklusában (Szent Szülőföldem Erdély) a szerző. „Születendő unokám szívében/Két haza dobban...” Számára a Szent Föld=Erdély, a szülőföld (a pártiumi rész kultúrtáján nőtt fel) és hite, békességvágya szerint „végre együtt imádkozik/ Székely, szász, román és magyar!” A fejezet további műveiben a költő követeli a magyar nép összetartását és a feltétel nélküli hazaszeretetet (Gyönyörű egy nép, Szeresd hazádat, Szülőföldem, édes hazám.). A könyv több szakaszában felbukkanó bujdosó énekek nem az ismert *mikes-kelemani* hangon szólalnak meg, (Viszi a szél a felhőket, Drága édesanyám, Távolból I., II., Szomorú, sápadt vagyok, Lengyelországból, Orosz földről írom, stb.) A különbség lényegi, mert amíg *Mikes Kelemen* képzeletbeli nagynénjéhez írta rodostói leveleit, addig *Bertalan Károly* édesanyjához, kedves falujához, barátaihoz, szerelmeihez. A legrövidebb negyedik fejezetben (Hazamegyek a falumba, s elmegyek a falumból) a szerző népi gondolati közösségi (ún. szocialista) líra hangján morfondírozik a múlttól, az ifjúságról és a rózsás jelenről (a hurráoptimizmusról). Az ötödikben, a leghosszabban (Szerelmemény-bús kesergő) pedig úgymond „kiönti lelkét”, de valójában nemcsak önnön fájdalmát írja le, hanem mindazok nevében és mindazokhoz is szól, akiket elért a szerelmi bánat. Elbizonytalanodik, kételkedik önmagában, mert elvették a szerelmét, vagy álnokul megcsalták és nem találja többé, vagy hosszabb-rövidebb ideig seholy sem a helyét. (Takarodót húznak már a toronyba, Miért tetted, Nincs szerencsém, kedvem sincsen, Nincsen, kinek könnye nem hull, De nagy kár volt paphoz menni). A hatodik fejezet (Természet, Ember, Gondolat) dalainak, verseinek képi világa magában foglalja a népköltészet „kötelező” elemeit (hasonlatok, metaforák), szerepelnek bennük az évszakok (tavasz, ősz), de a fejezetet mégis a gondolati líra, az erkölcsi minőség dicsérete hatja át. (Szeretnék elmenni, Emlék, Szeretet, Boldogság, Jézus). A természetben élő, dolgozó ember – mivel önmagát is a természet részének tekinti – érzéseit leghívebben a természet képeivel tudja kifejezni. *Bertalan Károly* írásai valóban népköltészeti ihletettségek, de képi világában nem, vagy csak kevés esetben szerepelteti a napszakok, az erdők, a patakok, a folyóvíz, a virágok, fák, bokrok és a madarak képeit. Így válik költészete egyéni csak rá jellemző lírává. A Mesevers-ciklusban egy ismerős téma, újrahangolva: Mátyás király álruhában a kolozsvári bírót igazságtalan, zsarnoki tevékenységét leplezi le és teljes királyi díszben tesz igazságot,

a bírót súlyosan megbünteti és vagyonát elosztja a szegények között. A balladai hangulatú mesevers végén elhangzik a talpnyalók, a népnúzóók figyelmeztetése is, hogy hamarosan őket is eléri az igazságos ítélet.

Az irodalmi muzeológia behatóan foglalkozik a magyar népdalok szövegeivel, mely leginkább a magyar nyelvre jellemző hangsúlyozáshoz igazodik, a szöveg sorainak tagolása, ütemezése a mondathangsúlyhoz kötődik, de – szemben a beszélt nyelv ritmusával – a dalszövegek ritmusa ismétlődő és az állandó szótagszám miatt is kötött.

A kötet záró fejezetben „ROVOM A VERSEKET” címmel válogatott költeményeket gyűjt egy jó nagy csokorba a szerkesztő *Kurta Mihály*. A hat-hét ciklusban felvett témák, mint szerelmi bánat, közösségi társadalom-, földműves munka-, szegénység és becsületesség dicsérete, kesergők és katonaénekek mellett a boldogságkeresés vágya lett a kiemelt kérdés és végre megjelennek a madarak (a kakukk, a rigó, a fecske) és a virágok is, ahogy a népköltésekben illik. *Bertalan Károlynál* a páros szótagszám (4, 6, 8, 12) a 2/4-es *ritmus* és a páros-, a bokor- és félrím sajátos, egyéni hangot/hangulatot kölcsönöz versdarabjainak. A tartalom és forma egységét ösztönösen/tudatosan érzi és érzékeltetni tudja művei legtöbbszörében.

Bertalan Károly szövegei, versei, dalai, kesergői, balladai mélységei jelentős mértékűnek nevezhetők. Érdekes tehát a múzeumi felnőtt vezetésben (andragógiában) olyan programokat szervezni, egyszersmind visszatanítani, ami a népköltészet, a népdal, a népi díszítőművészet, a népzene és néptánc alkotó-elsajátítására ösztönzi a programok résztvevőit. Azt a tisztaságot, erkölcsi értéket, hitet és hazaszeretetet, amit a magyar népművészet múzsa felénk sugároznak, nem lehet semmi mással pótolni. Olyan kincs ez ami van, de jelentős részük még rejtett a nagyközösség és az új generációk előtt. Ebből a még feltáratlan státusból kell kiemelni a tudománynak és a múzeumi („múzsa”) közművelődésnek a *Bertalan Károly*-i minőségben írni tudó népi költőket.

Sokat töprengtem és remélem a Kedves Olvasó is rágódik majd a kötet címén és felteszi a legfontosabb kérdést: milyen üzenet érkezik „szívbe zárva Erdélyből” a XX. századból, a XXI. századi az olvasókhhoz, a szakemberekhez?

(Kiadó: *Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület, Budapest 2014.*)